

نقش واسطه‌ای مهارت‌های اجتماعی، هوش معنوی و خلاقیت در رابطه بین سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی

پریا جنگی^۱

غلامعلی افروز^{۲*}

حسن اسدزاده^۳

علی دلاور^۴

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش واسطه‌ای مهارت‌های اجتماعی، هوش معنوی و خلاقیت در رابطه بین سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان انجام شد و از نوع پژوهش‌های همبستگی مبتنی بر روش مدل‌یابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این پژوهش را، تمامی دانش‌آموزان دختر پایه دهم متوسطه شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۷-۹۶ به تعداد ۱۴۷۲ نفر تشکیل دادند. در این پژوهش برای تعیین حجم نمونه با توجه به تعداد متغیرهای مشاهده شده و تخصیص ضریب ۱۵ برای هر متغیر، و با احتساب احتمال وجود پرسشنامه‌های ناقص ۲۵۰ نفر به عنوان حجم نمونه با روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد. ابزارهای گردآوری داده‌ها شامل، مقیاس هوش معنوی کینگ، مقیاس مهارت‌های اجتماعی ایندربیتزن، فوستر و مقیاس خلاقیت تورنس مورد استفاده قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که مدل پژوهش تایید گردید و به طور کلی ۰/۲۶ از پیشرفت تحصیلی توسط سن ورود به مدرسه، هوش معنوی، مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت قابل تبیین می‌باشد. همچنین سن ورود به مدرسه اثر مستقیم معنادار بر پیشرفت تحصیلی داشت و سن ورود به مدرسه با میانجی‌گری هوش معنوی، مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت اثر غیر مستقیمی بر پیشرفت تحصیلی نشان داد. با توجه به تاثیر سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی در جهت محتوای آموزشی به افراد توجه به این دو عامل می‌تواند پیرو متغیرهای واسطه‌مانند هوش معنوی، مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت، تاثیرات به‌سزایی بر پیشرفت تحصیلی ایجاد نماید.

واژه‌های کلیدی: سن ورود به مدرسه، پیشرفت تحصیلی، هوش معنوی، مهارت‌های اجتماعی، خلاقیت.

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی (گروه روانشناسی)، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استاد گروه روانشناسی کودکان استثنایی دانشگاه تهران (نویسنده مسول)

۳. دانشیار گروه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی

۴. استاد گروه سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

یکی از عوامل اثرگذار و اساسی که بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، موثر می‌باشد، سن ورود به مدرسه می‌باشد و به این نکته اشاره دارد که از لحاظ جسمی و ذهنی چه سنینی مناسب‌ترین زمان، برای ورود کودک به مدرسه است. کودکانی که قبل از ورود به مدرسه از آمادگی ذهنی لازم برخوردار بوده، با نگرش مثبت نسبت به محیط جدید وارد مدرسه می‌شوند (افروز، ۱۳۹۱). بنا بر گفته لفرانسوا (۱۳۹۰) اگر کودک به رشد شناختی لازم برای درک مفاهیمی که در کتاب‌های درسی کودکان مطرح شده است دست نیافته باشد، یادگیری‌های بعدی او بر پایه یادگیری‌های قبلی شکل نمی‌گیرد، در نتیجه یادگیری‌اش معنی‌دار نبوده، بلکه سطحی و طوطی‌وار خواهد بود. تفاوت‌های افراد دارای ترتیب تولد مختلف در صفات شخصیتی، هوش و پیشرفت تحصیلی، اثر ترتیب تولد^۳ نام‌داردمنظور از ترتیب تولد جایگاه تولد فرزندان می‌باشد که هر کدام ویژگی‌های، رفتاری، نگرشی و شخصیتی متفاوتی دارند (لویس و کومار^۴، ۲۰۱۶).

جایگاه کودک از نظر ترتیب تولد در شکل‌گیری، این نگرش‌ها و رفتاری از بدو روان‌شناسی مدرن مورد توجه بسیاری از اندیشمندان بوده است (کانی^۵، ۲۰۱۶) و آلفرد آدلر^۶ (۱۹۰۸) بیان کرده است ترتیب تولد بر روی شخصیت تاثیرگذار می‌باشد، از طرفی مطالعه خان، نواز، خان و یاسین^۷ (۲۰۱۸) نشان داد که ترتیب، بزرگتر و کوچک‌تر بودن از خواهر و برادرها و قرار گرفتن در معرض نگرش‌های متفاوت والدین شرایط کودکی متفاوتی را به وجود می‌آورد که به تعیین شخصیت، سطح تعاملات بین فردی و رشد مهارت‌های اجتماعی^۸ اثر داراست، مهارت‌های اجتماعی مجموعه‌ای از توانایی‌ها هستند که به دانش‌آموز این امکان را می‌دهد روابط اجتماعی مثبت و مفید را آغاز و حفظ نماید (هیبروفسکی، متیو و کیتسانتاس^۹، ۲۰۱۷)، دوستی و صمیمیت با همسالان را گسترش دهد و سازگاری رضایت بخشی را در مدرسه ایجاد کند (گرشام و الیوت^{۱۰}، ۱۹۹۰). امروزه داشتن مهارت‌های اجتماعی رکن لازم و اساسی زندگی اجتماعی بوده و فقدان آن می‌تواند باعث آسیب‌های فردی و اجتماعی در حیطه‌های متفاوت شغلی، تحصیلی و حتی خانوادگی گردد (فاتحی زاده، نصر اصفهانی و فتحی، ۱۳۹۳). پژوهش‌های هال و دیپرنای^{۱۱} (۲۰۱۷) و آکپان، اوجیناکا و اکانم^{۱۲}، (۲۰۰۱) نشان داده‌اند که مهارت‌های اجتماعی میانجی‌گری قوی برای سطح پیشرفت تحصیلی می‌باشد و کودکانی که در مهارت‌های اجتماعی خود مشکل دارند در معرض خطر مشکلات عاطفی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی ضعیف قرار دارند. از جانبی دیگر با نگاهی گذار به ابعاد اساسی شکل‌دهنده‌ی شخصیت انسان علاوه بر ویژگی اجتماعی بودن می‌توان به ابعاد معنوی اشاره داشت (عاشوری، ازادمرد، جلیل و مومنی، ۲۰۱۴)، سازه

1. Lefransua
2. Birth Order
3. Birth Order Effect
4. Louis, & Kumar
5. Cooney
6. Alfred Adler
7. Khan, Nawaz, Khan, Yaseen
8. Social skills
9. Wibrowski, Matthews, & Kitsantas
10. Gresham, & Elliott
11. Hall, & DiPerna
12. Akpan, Ojinnaka, & Ekanem

هوش معنوی^۱ نیز یکی از مفاهیمی است که در پرتو توجه و علاقه جهانی روان‌شناسان به حوزه معنویت توسعه یافته است (قربان جهرمی، حجازی، اژه ای و خدایاری فرد، ۱۳۹۲).

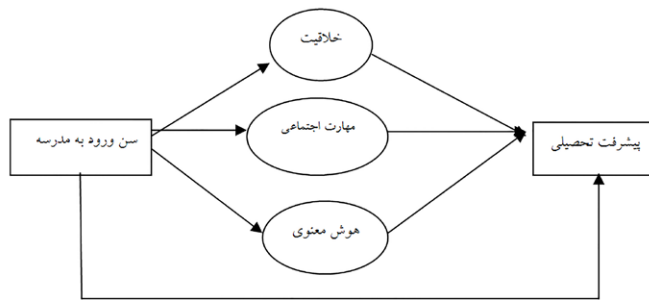
هوش معنوی توانایی عمل همراه با آگاهی در عین حفظ سلامت و آرامش درونی و بیرونی (بردباری)، صرف نظر از شرایط می باشد (سیچنگ، شاه، جمالا، آکیل، احمد و گال، ۲۰۱۷). در واقع هوش معنوی یک هوش ذاتی انسان است و همانند هر هوش دیگر می تواند رشد کند، این بدان معنی است که می توان آن را توصیف و اندازه گیری کرد (حاجیان، شیخ الاسلامی، همایی، رحیمی و امین الرعایا، ۱۳۹۱). طبق تحقیقات جاش^۳ (۲۰۱۴) و دوی، راجش و دوی^۴ (۲۰۱۷) به نظر (۲۰۱۷) می رسد که عوامل معنوی همانند هوش معنوی در سطوح پیشرفت تحصیلی تاثیرگذار می باشد. در مطالعات نصرتی، رحیمی نژاد و قیومی (۲۰۱۸) نشان داده شد که هوش معنوی لازمه سازگاری بهتر با محیط در ابعاد، خانوادگی، شغلی و تحصیلی است (کمالجو، نریمانی، عطادخت و ابوالقاسمی، ۱۳۹۵)، افرادی که از هوش معنوی بالاتری برخوردارند، تحمل آنان در مقابل فشارهای زندگی بیشتر است (صفری، جنآبادی، اسلام آبادی و عباسی، ۲۰۱۶).

از جانبی دیگر مطالعه یادو^۵ (۲۰۱۷) نشان دادند که این عوامل سازگارانه با محیط بین فردی می تواند در پرو برخی از سازه های دیگر روان‌شناختی همانند ابتکار و خلاقیت^۶ متبلور شود، خلاقیت، ترکیبی است از قدرت انعطاف پذیری و حساسیت می باشد (کاظمی، نادری، هاشمی و میکائیلی، ۱۳۹۵). و فرد را قادر می سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول، به نتایج متفاوت بیندیشد که حاصل آن، رضایت خواهد بود (گاجدا، کارووسکی و بگتو^۷، ۲۰۱۷)، فرآیندی که در نتیجه آن، یک اثر جدید تولید می شود (لیایو، چن، چن و چانگ^۸، ۲۰۱۸). جامعه ای که بتواند خلاقیت نسل جوان را احیا سازد از میزان قابل توجه توسعه، رشد و شکوفایی علمی برخوردار خواهد شد و بالعکس به هر میزان که خلاقیت پرورش و تعالی نیابد رکود علمی، صنعتی و فرهنگی را باید برای آن جامعه انتظار داشت (نجفی، سپیده و عرب خزائی، ۱۳۹۰). با توجه به اینکه میزان پیشرفت تحصیلی و افت تحصیلی یکی از ملاک های کارایی نظام آموزشی و اجتماعی است، کشف و بررسی متغیرهای تاثیرگذار بر عملکرد تحصیلی، به شناخت بهتر و پیش بینی متغیرهای موثر در مدرسه می انجامد، بنابراین بررسی متغیرهایی که با پیشرفت تحصیلی در دروس مختلف رابطه دارد، یکی از موضوعات اساسی تحقیق در نظام آموزش و پرورش است و برخی از این پژوهش‌ها تأییدکنندهی نظر آدلر مبنی بر تأثیر رتبه‌ی تولد در ساختار شخصیتی، اجتماعی و حتی آموزشی تحصیلی افراد می باشند (هاتز و پانتانو^۹، ۲۰۱۵). بر اساس جستجوها، در ایران پژوهش‌های بسیار اندکی در این زمینه انجام شده که هیچ کدام پیشرفت تحصیلی را بر اساس سن ورود به مدرسه مطالعه نکرده‌اند.

با توجه به مطالب اشاره شده سوال اصلی پژوهش این می باشد که مهارت های اجتماعی، هوش معنوی

1. Spiritual intelligence
2. Cisheng, Shah, Jamala, Aqeel, Ahmed, & Gul
3. Joshi
4. Devi, Rajesh, & Devi
5. Yadav
6. creativity
7. Gajda, Karwowski, & Beghetto
8. Liao, Chen, Chen, & Chang
9. Hotz, & Pantano

و خلاقیت در رابطه بین سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی نقش واسطه‌ای ایفا می‌نمایند؟

نمودار ۱: مدل مفهومی فرضی (پیشنهادی) تحقیق
با توجه به پیشینه تحقیقاتی در مطالعات ذیل

این مدل مفهومی بر اساس روابط سن ورود به مدرسه و متغیرهای هوش معنوی که دارای چهار سطح (توسعه حالت آگاهی، تولید معنای شخصی و تفکر انتقادی وجودی) است و همچنین خلاقیت که دارای چهار سطح (بسط، انعطاف پذیری، اصالت و سیالی) است و همچنین مهارت‌های اجتماعی که دارای دو سطح (رفتارهای مطلوب و رفتارهای غیراجتماعی) است با متغیر پیشرفت تحصیلی طراحی شده است. در پژوهشی دیگر رئیسی و همکاران (۱۳۹۲) نشان دادند که هوش معنوی بالاتر با شادکامی بیشتر و پیشرفت تحصیلی دانشجویان همراه است. همچنین به پژوه و همکاران (۱۳۸۹) به این نتیجه دست یافتند که برنامه مداخله‌ای (آموزش مهارت‌های اجتماعی) اثر معناداری بر بهبود سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر دیرآموز در گروه آزمایشی داشته است. همچنین حسن زاده و همکاران (۱۳۹۴)، نشان دادند که بین خلاقیت و عزت نفس و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. مقام، افروز، سیف و حمیدی (۱۳۸۶) در پژوهشی به این نتایج دست یافتند که در تمام پایه‌های بررسی شده، پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش‌آموزان متولد نیمه اول، کمتر از پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش‌آموزان متولد نیمه دوم سال است. در پژوهشی دیگر رئیسی، احمدی طهران، حیدری، جعفریگلو، عابدینی و بطحایی (۱۳۹۲) در پژوهشی نشان داد که هوش معنوی بالاتر با شادکامی بیشتر و پیشرفت تحصیلی دانشجویان همراه است. همچنین حسن زاده و ایمانی فر (۱۳۹۱)، نتایج نشان دادند که بین خلاقیت و عزت نفس و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. پژوهش مک نالی و یاین^۱ (۲۰۱۵) نشان داد که سن ورود به مدرسه و سطح مهارت‌های اجتماعی بر پیشرفت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان اثر داراست، لویس و کومار (۲۰۱۶) نیز نشان دادند که سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی با میانجی‌سازهای هوشی و سطح مهارت‌های اجتماعی اثر داراست، کانوی (۲۰۱۶) و بارکلی و مسیرسکیلا (۲۰۱۶) دریافتند که سن ورود به مدرسه در خانواده می‌تواند بر سطح آموزش، رسیدگی والدین، پیشرفت تحصیلی و حتی سطح خلاقیت و وابستگی‌های روانشناختی تاثیر بگذارد. هاتز و پانتانو (۲۰۱۵) نشان داد که ترتیب تولد و سن فرزند در محیط خانواده می‌تواند عملکرد تحصیلی و سطح سازگاری با توجه به ویژگی‌های هوشی و مهارت‌های اجتماعی را پیش‌بینی نماید.

1. McNally, & Yuen

روش پژوهش

این پژوهش با توجه به هدف آن از نوع پژوهش‌های کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها به صورت مقطعی و تحلیل آنها به روش توصیفی و از نوع پژوهش‌های همبستگی مبتنی بر روش مدل‌یابی معادلات ساختاری (SEM) به طور خاص معادلات رگرسیونی (تلفیق تحلیل مسیر و تحلیل عاملی سطح دوم) بود. جامعه آماری این پژوهش را، تمامی دانش‌آموزان دختر پایه دهم دوره دوم متوسطه شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ به تعداد ۱۴۷۲ نفر تشکیل دادند. در این پژوهش برای تعیین حجم نمونه با توجه به تعداد متغیرهای مشاهده شده و تخصیص ضریب ۱۵ برای هر متغیر، و با احتساب احتمال وجود پرسشنامه‌های ناقص ۲۵۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شد. پس از تعیین تعداد نمونه، نمونه‌ها با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد، به این صورت که در مرحله ی نخست از بین نواحی ۱ و ۲ شهر ارومیه یک ناحیه به روش تصادفی ساده انتخاب شد و در مرحله ی دوم از بین تمامی مدارس ناحیه ۲، ۲ مدرسه به صورت تصادفی ساده انتخاب گردیدند و سپس از بین هر مدرسه، ۳ کلاس به صورت تصادفی انتخاب شدند. در ابتدا قبل از شروع نمونه‌گیری توضیحاتی در خصوص هدف مطالعه و حفظ رازداری مطالب به آزمودنی‌ها داده شد و همزمان رضایت‌نامه آگاهانه در خصوص شرکت نمونه‌ها در پژوهش از والدین دانش‌آموزان دریافت گردیده شد، سپس پرسشنامه‌ها از نمونه‌ها دریافت گردیده شد.

ابزار پژوهش

مقیاس هوش معنوی کینگ: توسط کینگ در سال (۲۰۰۸) طراحی و ساخته شد که دارای ۲۸ گویه بوده و این پرسشنامه شامل چهار مقیاس تفکر وجودی، تولید معنای، آگاهی، توسعه هوشیاری می‌باشد. در نسخه انگلیسی این پرسشنامه، آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۹۲ و برای زیر مقیاس‌های آن به ترتیب به این گونه به دست آمده است: زیر مقیاس تفکر وجودی دارای آلفای ۰/۷۸، تولید معنای دارای آلفای ۰/۷۸، آگاهی دارای آلفای ۰/۸۷ و بسط دارای آلفای ۰/۹۱ بودند. روایی این مقیاس در ایران به وسیله غباری بناب، سهرابی، خرمی مارکانی، زمانپور و راقبیان، (۱۳۹۴) پس از ترجمه بروی دانشجویان دانشگاه سنجیده شد. یافته‌ها ساختار چهارعاملی ۲۴ گویه‌ای مقیاس سنجش هوش معنوی کینگ را تایید نمودند. همچنین پژوهش خود پایایی این پرسشنامه را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ و با روش بازآزمایی در یک فاصله دو هفته‌ای ۰/۶۷ گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر نیز پایایی به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۲۱ و برای خرده مقیاس‌های تفکر وجودی ۰/۶۳۱، تولید معنای ۰/۶۶۹، آگاهی ۰/۶۹، توسعه هوشیاری ۰/۷۰۱ می‌باشد.

مقیاس مهارت‌های اجتماعی ایندربیتزن و فوستر: در این پژوهش برای سنجش میزان مهارت‌های اجتماعی از پرسشنامه ایندربیتزن و فوستر (۱۹۹۲) استفاده شده است. این پرسش‌نامه دارای ۳۹ عبارت پنج گزینه‌ای است که آزمودنی پاسخ خود را در مورد هر عبارت در دامنه‌ای از گزینه‌های اصلاً صدق نمی‌کند تا همیشه صدق می‌کند ابراز می‌نماید. عبارات این پرسش‌نامه در دو زمینه رفتارهای مثبت و منفی هستند. هر عبارت دارای شش گزینه است. بخش رفتارهای مثبت شامل عبارات شماره ۳، ۶، ۷، ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۸، ۳۹ و بخش رفتارهای منفی شامل عبارات شماره ۱، ۲، ۵، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۷، ۳۱، ۳۶ است. پایایی این پرسشنامه را امینی (۱۳۷۸) در شهر تهران برای دانش‌آموزان دوم راهنمایی برای گزاره‌های مثبت و منفی به ترتیب ۰/۷۱ و ۰/۶۸ گزارش کرده است. در پژوهش حاضر پایایی به روش آلفای کرونباخ

۰/۷۴۲ و برای خرده‌مقیاس‌های رفتار مطلوب ۰/۷۳ و رفتار غیر اجتماعی ۰/۶۹۱ می‌باشد. مقیاس خلاقیت تورنس: توسط عابدی (۱۳۷۲) برای سنجش تفکر خلاق پرسشنامه ۶۰ گویه‌ای در چهار بعد سیالی (۱۶ گویه)، انعطاف‌پذیری (۱۱ گویه)، اصالت (۲۲ گویه) و بسط (۱۱ گویه) تهیه شد. در مقابل هر گویه سه گزینه قرار دارد که به ترتیب نمره‌ای از ۰ تا ۲ می‌گیرند و جمع نمره‌ها نمره کل خلاقیت شناختی را نشان می‌دهد که دامنه‌ای از نمرات ۰ تا ۱۲۰ را شامل می‌شود. عابدی روایی این پرسشنامه را با شیوه‌ی تحلیل عامل و همبستگی با آزمون‌های مشابه (تورنس) محاسبه کرد. ضریب همبستگی بین نمره کل آزمون تورنس و نمره کل آزمون معادل ۰/۴۶ به دست آمد (عابدی، ۱۳۸۲). پایایی آن را با بازآزمایی و آلفای کرونباخ گزارش محاسبه شده است. ضریب پایایی بخش‌های سیالی، ابتکار، انعطاف‌پذیری و بسط از طریق بازآزمایی در اجرای فرم اولیه این آزمون توسط عابدی به ترتیب ۰/۸۵، ۰/۸۲، ۰/۸۴، ۰/۸۰ به دست آمد (عابدی، ۱۳۷۲). در این پژوهش پایایی به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۴۰ و برای خرده‌مقیاس‌های سیالی ۰/۷۱، انعطاف ۰/۸۷۷، ابتکار ۰/۹۱۵ و بسط با جزئیات ۰/۷۳۱ می‌باشد.

پیشرفت تحصیلی: در این پژوهش اطلاعات مورد نیاز در ارتباط با شاخص پیشرفت تحصیلی، از طریق معدل دانش‌آموزان در پایان سال تحصیلی جمع‌آوری شد. بدین صورت که معدل هر دانش‌آموز، با مراجعه به اسناد و مدارک تحصیلی موجود در پرونده تحصیلی و توسط متصدیان امور دفتری مشخص و در اختیار محقق قرار داده شد.

سن ورود به مدرسه: در این پژوهش اطلاعات مورد نیاز در ارتباط با سن ورود به مدرسه، تولد آن‌ها در نیمه اول یا نیمه دوم سال می‌باشد که در داخل پرسشنامه‌ها از دانش‌آموزان سوال شده است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از مدل‌های معادلات رگرسیونی ساختاری استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS ۱۸ و Amos ۲۳ استفاده شد.

روش کار

در گام نخست به مطالعات کتابخانه‌ای در بررسی مبانی نظری و جمع‌آوری پیشینه کافی پرداخته شد. در گام دوم با توجه به روش میدانی در بازه‌ی زمانی آبان تا آذر ۱۳۹۶ با مراجعه به مدارس ناحیه ۲ شهر ارومیه به صورت کلاسی انتخاب شدند، در ابتدا توضیحات مقدماتی در خصوص هدف پژوهش و نحوه‌ی همکاری، زمان لازم (نیم ساعت) و تکمیل ابزارها به دانش‌آموزان در کلاس‌ها داده شد و پس از کسب رضایت نامه آگاهانه از جانب جامعه هدف در خصوص اجرا طرح و مجوزهای ارگانی، پرسشنامه‌ها در اختیار دانش‌آموزان گروه نمونه قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

در ابتدا با بررسی پیش فرض‌های آماری با استفاده از آزمون‌های، کشیدگی و چولگی، جعبه‌ای، کولموگروف - اسمیرنوف داده‌های پرت شناسایی، سپس با استفاده از آزمون ماهالانوبیس داده‌های پرت حذف گردید و تعداد داده‌ها به ۲۲۶ نمونه کاهش یافت، همچنین پس از بررسی نرمالی داده‌ها مدل اندازه‌گیری (روایی تاییدی) سه متغیر پژوهش بررسی و تایید گردید، همچنین نتایج میانگین واریانس‌های استخراجی (AVE) نشان می‌دهد تمامی خرده‌مقیاس‌ها در مدل اندازه‌گیری مقادیر به دست آمده آن از حد معیار ۰/۵ بزرگتر می‌باشد که نشان دهنده روایی از نوع همگرا است، همچنین

پایایی مرکب (پایایی سازه) نشان دهنده آن است که مقادیر به دست آمده از مولفه ها از حد معیار 0.7 بیشتر می باشد و بنابراین موضوع AVE و CR پرسشنامه ها تایید می گردد.

جدول ۱: ماتریس همبستگی پیرسون بین سن ورود به مدرسه هوش معنوی، مهارت های اجتماعی و خلاقیت با پیشرفت تحصیلی

متغیر	M	SD	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
سن	۶/۷۲	۰/۶۹	۱												
پیشرفت تحصیلی	۱۴/۷۹	۲/۸۱	۰/۱۶*	۱											
سیالی	۲۰/۸۶	۸/۱۲	۰/۰۹	۰/۱۵*	۱										
انعطاف	۲۰/۴۸	۷/۷۹	۰/۱۳*	۰/۲۳**	۰/۲۸**	۱									
ابتکار	۲۸/۳۴	۸/۹۴	۰/۲۰*	۰/۲۳**	۰/۲۷**	۰/۳۸**	۱								
بسط با جزئیات	۲۱/۴۹	۱۱/۳۶	۰/۰۸	۰/۱۵*	۰/۳۴**	۰/۲۱**	۰/۲۷**	۱							
تفکر وجودی انتقادی	۱۰/۷۲	۲/۵۸	۰/۱۲*	۰/۳۴**	۰/۳۵**	۰/۲۳**	۰/۳۶**	۰/۲۳**	۱						
تولید معنای شخصی	۱۰/۴۳	۲/۶۲	۰/۲۱**	۰/۳۷**	۰/۳۰**	۰/۳۷**	۰/۲۰**	۰/۲۱**	۰/۲۶**	۱					
آگاهی متعالی	۱۳/۸۷	۲/۸۹	۰/۱۴*	۰/۲۴**	۰/۲۹**	۰/۳۵**	۰/۲۳**	۰/۲۷**	۰/۱۸*	۰/۳۳**	۱				
توسعه هوشیاری	۱۰/۰۳	۲/۷۶	۰/۱۶**	۰/۱۷**	۰/۲۳**	۰/۲۵**	۰/۲۹**	۰/۲۵**	۰/۲۷**	۰/۲۹**	۰/۳۳**	۱			
رفتار مطلوب	۳۳/۶۳	۵/۶۹	۰/۱۶**	۰/۲۸**	۰/۱۷**	۰/۲۹**	۰/۱۸*	۰/۳۰**	۰/۳۳**	۰/۳۱**	۰/۲۷**	۰/۲۶**	۱		
رفتار غیر اجتماعی	۲۳/۲۷	۴/۲۶	۰/۱۰*	۰/۳۶**	۰/۲۱**	۰/۲۲**	۰/۲۷**	۰/۲۳**	۰/۲۷**	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۱	
خلاقیت	۹۱/۱۸	۳۳/۸۴	۰/۱۲*	۰/۲۴**	۰/۱۸*	۰/۴۹**	۰/۵۳**	۰/۴۸**	۰/۱۷*	۰/۱۸*	۰/۳۰**	۰/۲۸**	۰/۳۷**	۰/۲۱**	۱

در سطح 0.05 معنی داری است. * در سطح 0.01 معنی داری است. $N = 226$

نتایج مندرج در جدول ۱: همبستگی مستقیم معناداری بین سن ورود به مدرسه، هوش معنوی، مهارت های اجتماعی و خلاقیت با پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان هارا نشان می دهد.

جدول ۲: شاخص های برازش حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها و متغیر ها پس از پنج مرحله اصلاح

نام آزمون	توضیحات	مقادیر قابل قبول	مقدار به دست آمده قبل از تصحیح	مقدار به دست آمده پس از تصحیح
χ^2/df	کایاسکوئرنسبی	< 3	۴/۰۵	۲/۷۴
RMSEA	ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب	< 0.1	۰/۰۶۱	۰/۰۵۷
GFI	شاخص برازندگی تعدیل یافته	> 0.9	۰/۸۵۱	۰/۹۵۳
NFI	شاخص برازش نرم	> 0.9	۰/۷۹۸	۰/۹۱۷
CFI	شاخص برازش مقایسه ای	> 0.9	۰/۷۸۸	۰/۹۲۴
DF				۵۷

نتایج مندرج در جدول ۲: مقدار RMSEA برابر با 0.057 می باشد لذا این مقدار کمتر از 0.1 است که نشان دهنده این است که میانگین مجذور خطاهای مدل مناسب است و مدل قابل قبول می باشد. همچنین مقدار کای دو به درجه آزادی ($2/74$) بین 1 و 3 می باشد و میزان شاخص CFI، GFI و NFI نیز تقریباً برابر و بزرگتر از 0.9 می باشد که نشان می دهند مدل اندازه گیری متغیرهای پژوهش، مدلی مناسب است.

جدول ۳: برآورد مستقیم مدل با روش حداکثر درست نمایی (ML)

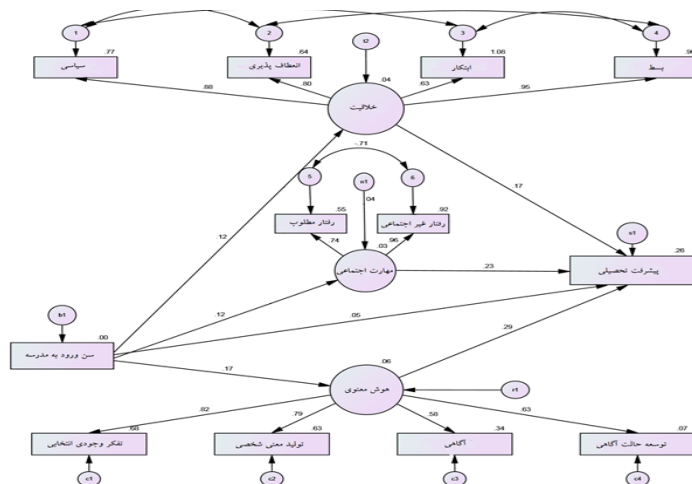
متغیر	b	β	R^2
سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی	۰/۱۹	۰/۰۴	۰/۰۰۷
هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۰۰۲
خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی	۰/۴۴	۰/۲۳	۰/۱۰
مهارت های اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی	۰/۱۵	۰/۲۹	۰/۰۴

با توجه به جدول ۳: مسیره های سن ورود به مدرسه، هوش معنوی، خلاقیت و مهارت های اجتماعی اثر مستقیم معناداری بر پیشرفت تحصیلی دارا هستند. به طور مشخص اثر مستقیم سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی ۰/۰۴، هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی ۰/۰۷، خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی ۰/۲۳ و مهارت های اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی ۰/۲۹ می باشد.

جدول ۴: برآورد مستقیم مدل با روش حداکثر درست نمایی

متغیر	B مسیر مستقیم	B مسیر غیر مستقیم	R^2
سن ورود به مدرسه با میانجی گری هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی	۰/۰۴	۰/۲۹	۰/۰۱۱
سن ورود به مدرسه با میانجی گری مهارت های اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی	۰/۰۴	۰/۲۳	۰/۰۰۹
سن ورود به مدرسه با میانجی گری خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی	۰/۰۴	۰/۱۷	۰/۰۰۶

با توجه به جدول ۴: از مسیر غیر مستقیم در نظر گرفته شده با توجه به مقادیر استاندارد شده (β)، استاندارد نشده (b) و (R^2) به دست آمده، مسیر اثر غیر مستقیم سن ورود به مدرسه با میانجی گری هوش معنوی، مهارت های اجتماعی و خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی، با توجه به مقدار بدست آمده دارای واریانس تبیین شده ی (R^2) برابر با ۰/۰۱۱، ۰/۰۰۹ و ۰/۰۰۶ می باشد و با توجه به روش برآورد حداکثر درست نمایی (ML) مورد تایید واقع گردید.

نمودار ۱: مدل نهایی آزمون شده به همراه آماره های پیش بینی استاندارد شده

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش، تعیین نقش واسطه‌ای مهارت‌های اجتماعی، هوش معنوی و خلاقیت در رابطه بین سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه دهم شهر ارومیه، بوده است. با توجه به نتایج تحلیل انجام شده در پاسخ به سوال پژوهش، به طور کلی مدل تایید و دارای برآزش مناسب می‌باشد و حاکی از نقش واسطه‌ای هوش معنوی، مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت در رابطه‌ی بین سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی است، همچنین نشان داده شد که در مجموع اثرات مستقیم و غیر مستقیم ۰/۲۶ از واریانس پیشرفت تحصیلی را تبیین می‌نماید. این نتایج در جهت ارتباط سن ورود به مدرسه با پیشرفت تحصیلی با یافته‌ی بارکلی^۱ و همکاران (۲۰۱۶)، که نشان دادند بین سن ورود به مدرسه و پیشرفت تحصیلی ارتباط معناداری وجود دارد، همسو می‌باشد. همچنین یافته‌ی مقام و همکاران (۱۳۸۶)، نشان داد که سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی اثر دارد و به این نتایج دست یافتند که در تمام پایه‌های بررسی شده، پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش‌آموزان متولد نیمه اول، کمتر از پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش‌آموزان متولد نیمه دوم سال است. همچنین کودکانی که با سن کمتر مدرسه را آغاز می‌کنند در ابتدای تحصیل (پایه دوم) با خود ناسازگارتر از آنهایی هستند که با سن بیشتر تحصیل را آغاز کرده‌اند، اما این تفاوت در پایه‌های بعدی از بین می‌رود.

این نتایج پژوهش همسو یافته‌های دیگر پژوهش‌ها مانند پوررضاییان (۱۳۹۲)، ابراهیمی پاکیزه، ابراهیمی عارف و صادقی (۱۳۹۴)، افروز و بابازاده (۱۳۹۱)، مقام، افروز، سیف و حمیدی (۱۳۸۶)، مک نالی و یاین (۲۰۱۵)، کانسوی (۲۰۱۶)، هاتز و پانتانو (۲۰۱۵) و لوئیس و کومار (۲۰۱۶) در جهت تاثیر سن ورود به مدرسه بر پیشرفت و عملکرد تحصیلی با توجه بر برخی متغیرهای اجتماعی و روان‌شناختی می‌باشد، بر اساس نظریه‌ی منابع خانواده سن ورود به مدرسه عامل اجتماعی تاثیرگذاری بر کودک است که ویژگی‌های شخصیتی متفاوتی را پدید می‌آورد (لوئیس و کومار، ۲۰۱۶). بر اساس این نظریه تولد فرزند جدید باعث تغییرات زیادی در نظام ارتباطی، اقتصادی و هیجانی خانواده می‌شود و فرزند نخست علاوه بر پایه ریزی ارتباط با خواهر و برادر کوچکتر خود، باید به کاهش توجه والدین و تغییر انتظارات آنها نیز پاسخ دهد (خان، نواز، خان و یاسین، ۲۰۱۸).

منابع خانوادگی همانند فشارهای روانی، هیجانات، وضعیت اقتصادی هنگامی که کی فرد جدید به خانواده اضافه می‌شود، تقسیم شده و رسیدگی کمتری را به فرزندان سبب می‌گردد (کانی، ۲۰۱۶)، نتایج این پژوهش نشان داد که فرزند سوم بهترین تاثیر را بر پیشرفت تحصیلی داراست و در طول یک مسیر بر اساس نظریه الگوی هم‌میزی گواه این می‌باشد که خانواده پس از داشتن فرزند دوم دچار کاستی‌های روانی و هیجانی و حتی اقتصادی می‌گردد که نهایتاً در فرزند سوم این موضوع را جبران می‌نماید (هاتز و پانتانو، ۲۰۱۵)، در همین راستا بر اساس نظریات فرهنگی اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی از ویژگی‌های اساسی انسان می‌باشد (آکپان، اوجیناکا و اکانم، ۲۰۰۱)، که هنگام دریافت حمایت‌های گسترده‌تر می‌تواند سبب سازگاری و بهبود عملکردهای متفاوت در موقعیت‌های شغلی، تحصیلی و ارتباطی گردد (فاتحی زاده، نصر اصفهانی و فتحی، ۱۳۹۳)، بسیاری از کودکان میانه در خانواده با توجه به رسیدگی کمتر در خانواده مهارت‌های اجتماعی مناسب را کسب ننموده و این امر منجر به توسعه مشکلات روانشناختی در دوران کودکی و سنین بالاتر خواهد بود (هال و دیپرنا، ۲۰۱۷). نظریه سیستمی در خانواده بیان می‌دارد که منابع خانواده برای فرزندان با ارائه فرصت‌های تعاملی

بیشتر به این افراد نه فقط منجر به افزایش کفایت اجتماعی، مفهوم خودمثبت، خلاقیت و سازگاری اجتماعی در آنان می‌شود بلکه بر پیشرفت تحصیلی آنان منجر خواهد شد (یادو، ۲۰۱۷)، به طوری که افراد خلاق و سازگار تحصیلی و محیطی از پیشرفت تحصیلی خوبی نیز برخوردارند (لیابو، چن، چن و چانگ، ۲۰۱۸). در تبیین دیگری بر اساس دیدگاه پردازش اطلاعات هنگامی که فرد سازگاری بهتری کسب خواهد نمود که از هوش و توان آرایه پاسخ‌های مساله‌دار تر برخوردار باشد وجود مولفه‌های هوش معنوی بالاخص مولفه تفکر اعتقادی و توانایی مقابله با مشکلات و خودآگاهی در بین دانش‌آموزان، موجب افزایش عزت نفس آن‌ها می‌گردد (قربان جهرمی، حجازی، اژه‌ای و خدایاری فرد، ۱۳۹۲). در واقع با تقویت هوش معنوی که یکی از عوامل هم‌آمیزی و منابع خانواده می‌باشد در وجود دانش‌آموزان، عزت نفس و خودکنترلی آن‌ها افزایش یافته و منجر به بهبود عملکرد و پیشرفت تحصیلی آن‌ها نیز می‌گردد (دوی، راجش و دوی، ۲۰۱۷). این سطح از عملکرد خانواده در محیط تعاملی همراه با عقاید و باورهای معنوی نه تنها باعث افزایش میزان یادگیری و استفاده از دانش آموخته می‌شود، این توانایی‌ها شامل حافظه، سرعت پردازش، بیان، قدرت تجسم، آنالیز ادراکی انگیزه و پشتکار می‌باشد (جاش، ۲۰۱۴).

اصلی‌ترین محدودیت این پژوهش عدم در نظر گرفتن وضعیت اقتصادی اجتماعی خانواده‌ها بوده است که به نظر می‌رسد در سطح منابع خانواده بسیار تاثیر گذار باشد و دیگر محدودیت این پژوهش محدود شدن به روش‌شناسی می‌باشد که از ابزار پرسشنامه استفاده شده است که برخی از پاسخ‌های آزمودنی‌ها را تحت تاثیر مطلوبیت اجتماعی قرار می‌دهد. همچنین این نتایج صرفاً بر روی دانش‌آموزان دختر دانش‌آموزان دختر پایه دهم دوره دوم متوسطه شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ بوده است، بنابراین صرفاً قابلیت تعمیم نتایج صرفاً به این جامعه‌ی هدف را خواهد داشت.

به طور کلی با توجه به تایید مدل پژوهش پیشنهاد می‌گردد که در جهت ارتقا سطح کمی و کیفی آموزش به دانش‌آموزان در مراکز آموزشی و پرورشی به نقش منابع خانواده و سن ورود به مدرسه (تولد در نیمه اول سال یا نیمه دوم سال) توجه شود و همواره هنگام سنجش ابعاد روان‌شناختی همانند هوش، استعداد، مهارت اجتماعی و خلاقیت این عامل تعیین‌کننده نیز مورد نظر توسط متخصصان و آموزندگان در سیستم‌های آموزشی همانند مدارس قرار گیرد و با توجه به تاثیرات سن ورود به مدرسه بر پیشرفت تحصیلی حتی در مواردی می‌توانند کلاس‌های برخی مدارس و مذاکر آموزشی با توجه به سن تولد کودکان شکل گیرد و سطح آموزشی متناسب با آن انجام شود.

منابع

- ابراهیمی پاکیزه، ب؛ ابراهیمی عارف، ب؛ صادقی، ر. (۱۳۹۴). رابطه ترتیب تولد با هوش هیجانی دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسلامی همدان. کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در علوم تربیتی و روانشناسی و آسیب‌های اجتماعی ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین و مرکز مطالعات و تحقیقات.
- افروز، غ؛ بابازاده، پ. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین ترتیب تولد با سبک‌های دلبستگی، ابعاد شخصیت و پیشرفت تحصیلی در نوجوانان شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور تهران. امینی، آ. (۱۳۸۷). اعتباریابی پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
- رئیزی، م؛ احمري طهران، ه؛ حیدری، س؛ جعفر بگلو، ع؛ عابدینی، ز؛ بطحایی، س. (۱۳۹۲). ارتباط

- هوش معنوی با شادکامی و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی قم. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۳ (۵)، ۴-۳۱.
- پوررضاییان، ه. (۱۳۹۲). تأثیر رتبه‌ی تولد بر ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان با استفاده از آزمون شخصیتی نئو، مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۳، ۱۱، ۲۷-۱.
- حاجیان، ا؛ شیخ‌الاسلامی، م؛ همایی، ر؛ رحیمی، ف؛ امین‌الرعایا، م. (۱۳۹۱). رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی. ویژه‌نامه سلامت و روان، ۱۰، ۶ (۲۷)، ۵۰۰-۵۰۸.
- حسن‌زاده، ر؛ ایمانی‌فر، پ. (۱۳۹۱). رابطه خلاقیت و عزت‌نفس با پیشرفت تحصیلی نوجوانان و جوانان. نشریه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان؛ ۱، ۳؛ ۵۵-۶۵.
- فاتحی‌زاده، م؛ نصر‌اصفهانی، ا؛ فتحی، ف. (۱۳۹۳). بررسی کیفی عملکرد دبیرستان در ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان. نشریه مجله روانشناسی، ۹، ۲ (۳۴)؛ ۱۶۵-۱۸۵.
- قربان‌جهرمی، ر؛ حجازی، ا؛ اژه‌ای، ج؛ خدایاری‌فرد، م. (۱۳۹۲). بررسی نقش میانجی اهداف پیشرفت در رابطه بین نیاز به خاتمه و درگیری شناختی: اثر بافت تعلل ورزی. علوم تربیتی و روانشناسی، ۲، ۴، ۸۷-۹۹.
- عاشوری، ج؛ آزاد‌مرد، ش؛ جلیل‌آبکنار، س؛ معینی‌کیا، م. (۱۳۹۲). الگوی پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی بر اساس راهبردهای شناختی و فراشناختی، جهت‌گیری هدف‌های پیشرفت و هوش معنوی در درس زیست‌شناسی، روانشناسی مدرسه، ۲، ۴، ۱۱۸-۱۳۶.
- عابدی، ج (۱۳۷۲). خلاقیت و شیوه‌های نو در اندازه‌گیری آن. پژوهش‌های روانشناختی، شماره ۱ و ۲. غباری‌بناب، ب؛ سهرابی، ف؛ خرمی‌مارکانی، ع؛ زمانپور، ع و راقیبیان، ر. (۱۳۹۴). تدوین مبانی نظری و طراحی مقیاس هوش معنوی. طرح پژوهشی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. کاظمی، ف؛ نادری، ح؛ هاشمی، س؛ میکائیلی، ف. (۱۳۹۵). محیط اجتماعی و خلاقیت: بررسی تأثیر جو دانشگاه بر پیشرفت خلاقانه‌ی دانشجویان. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۴، ۶، ۲۲.
- کمالجو، ع؛ نریمانی، م؛ عطادخت، ا؛ ابوالقاسمی، ع. (۱۳۹۵). مدل علی تأثیرات هوش معنوی و اخلاقی بر روابط فرازناشویی با واسطه‌های شبکه‌های مجازی و رضایت زناشویی. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۴، ۶، ۲۴.
- نجفی، م؛ سپیده، م؛ عرب‌خزائلی، ن. (۱۳۹۰). چالش‌های بازدارنده خلاقیت در مراکز پیش از دبستان شهر تهران از دیدگاه مربیان. مجموعه مقالات همایش خلاقیت‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد. مقام، ا؛ افروز، غ؛ سیف، س؛ حمیدی، م. (۱۳۹۶). رابطه سن ورود به پایه اول با پیشرفت تحصیلی، سازش‌یافتگی اجتماعی و میزان خلاقیت در دانش‌آموزان پایه دوم و پنجم ابتدایی، سوم راهنمایی و سوم متوسطه شهر تهران، فصلنامه علمی-پژوهشی خانواده و پژوهش، ۵، ۴، ۱۷-۱.
- Akpan, M.U., Ojinnaka, N.C. & Ekanem, E. (2010). "Behavioral problems among school children in Nigeria". *South Africa Journal of Pediatrics*, 16(2): 50-55.
- Ashoori, J., Azadmard, S. H., JALIL, A. S., & MOEINI, K. M. (2014). A prediction model of academic achievement based on cognitive and metacognitive strategies, achievement goals orientation and spiritual intelligence in biology.
- Barclay, K., & Myrskylä, M. (2016). Advanced maternal age and offspring outcomes: Reproductive aging and counterbalancing period trends. *Population and development review*, 42(1), 69-94.
- Cisheng, W., Shah, M. S., Jamala, B., Aqeel, M., Ahmed, A., & Gul, M. (2017). The moderating

- role of Spiritual Intelligence on the relationship between Emotional Intelligence and Identity Development in Adolescents. *Foundation University Journal of Psychology*, 1(1), 78-103.
- Cooney, J. M. (2016). *Nature Or Nurture?: An Analysis of the Association Between Birth Order, Attachment, Need to Belong and Academic Achievement in College Students* (Doctoral dissertation, Sage Colleges).
- Devi, R. K., Rajesh, N. V., & Devi, M. A. (2017). Study of spiritual intelligence and adjustment among arts and science college students. *Journal of religion and health*, 56(3), 828-838.
- Gajda, A., Karwowski, M., & Beghetto, R. A. (2017). Creativity and academic achievement: A meta-analysis. *Journal of Educational Psychology*, 109(2), 269.
- Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1990). *Social skills rating system: Manual*. American Guidance Service.
- Hall, G. E., & DiPerna, J. C. (2017). Childhood social skills as predictors of middle school academic adjustment. *The Journal of Early Adolescence*, 37(6), 825-851.
- Hotz, V. J., & Pantano, J. (2015). Strategic parenting, birth order, and school performance. *Journal of population economics*, 28(4), 911-936.
- Joshi, A. (2014). Study of spiritual intelligence and emotional intelligence related abilities of teacher trainees in relation to their gender and some socio educational factors.
- Khan, R. M. S., Nawaz, K., Khan, R. M. S., Yaseen, S. (2018). Relationship between birth order, personality and academic performance. *RAWAL MEDICAL JOURNAL*, 43(1), 39-44.
- Liao, Y. H., Chen, Y. L., Chen, H. C., & Chang, Y. L. (2018). *Infusing Creative Pedagogy into an English as a Foreign Language Classroom: Academic Achievement, Creativity, and Motivation. Thinking Skills and Creativity*.
- Louis, P. T., & Kumar, N. (2016). Does birth order and academic proficiency influence perfectionistic self-presentation among undergraduate engineering students? A descriptive analysis. *Indian journal of psychological medicine*, 38(5), 424.
- McNally, E., & Yuen, E. (2015). *The Effects of Birth Order on Academic Success*.
- Molaei, S., SheikhiFini, A. A., & Rahmani, M. N. (2018). The role of creative minds (creativity) in the process of academic achievement. *Iranian Journal of Positive Psychology*, 4(1).
- Nosrati, F., RAHIMINEJAD, A., & GHAYOONI, N. A. (2018). The relationship between parental attachment, spiritual intelligence and gender with psychological well-being in gifted students.
- Rastegar, M., & Fatemi, M. A. S. (2017). The Interplay of Self-Actualization, Creativity, Emotional Intelligence, Language and Academic Achievement in Gifted High School Students. *International Journal of Psychology*, 11(1).
- Safari, H., Jenaabadi, H., Salmabadi, M., & Abasi, A. (2016). Prediction of academic aspiration based on spiritual intelligence and tenacity. *Education Strategies in Medical Sciences*, 8(6), 7-12.
- Sogolitappeh, F. N., Hedayat, A., Arjmand, M. R., & Khaledian, M. (2018). Investigate the Relationship between Spiritual Intelligence and Emotional Intelligence with Resilience in Undergraduate Students.
- Sultan, S., Khan, M. A., & Kanwal, F. (2017). Spiritual intelligence linking to leadership effectiveness: interceding role of personality traits. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 3(2).
- Wibrowski, C. R., Matthews, W. K., & Kitsantas, A. (2017). The role of a skills learning support program on first-generation college students' self-regulation, motivation, and academic achievement: A longitudinal study. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 19(3), 317-332.
- Yadav, M. (2017). Study of academic achievement of senior secondary school students in relation to their emotional intelligence creativity and family relationship.